

Ittész Dániel¹ – Szabó Mária¹ – Zalatnai Attila² – Fogarasi Katalin¹

¹ Semmelweis Egyetem, Szaknyelvi Intézet

² Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar
Patológiai és Kísérleti Rákkutató Intézet

Arányi Lajos és a kórboncolási jegyzőkönyvek az 1860-as években

<https://doi.org/10.48040/PL.2022.2.5>

Tanulmányunkban a Semmelweis Egyetem Központi Levéltárában található, 1863–1864-ből származó kéziratos kórboncolási jegyzőkönyveket mutatjuk be két téma köré csoportosítva. Vizsgálataink első szempontja az, hogy az Arányi Lajos „A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára sokratesi modorban tárgyalva” című munkájának megjelenése (1864) körüli években íródott jegyzőkönyvek milyen viszonyban állnak az első magyar patológiakönyvben megfogalmazott elvekkel. A XIX. századi kórboncolási jegyzőkönyvek „műfaji jellegzetességei” tükrözik-e mindazt, amit Arányi munkájában olvashatunk, és fordítva: Arányi műve jelent-e újdonságot a korabeli boncjegyzőkönyvek gyakorlatához képest. Mindezt – második témaként – egy meghatározott szerv kórbonctani leírásainak bemutatásával kívánjuk szemléltetni. Ennek során a tüdőről készült feljegyzések ismérveit vesszük számba: részint az érzékszervi észleletek leírása során használt kifejezéseket gyűjtjük össze, részint – orvosszakmai szempontból – a tüdőbetegségekről írt latin diagnózisok és a magyar leírások összefüggéseit tárjuk fel. Végül a kutatásaink hosszabb távú céljaként kitűzött terminológiai adatbázis összeállításának szempontjaira is kitérünk.

Kulcsszavak: Arányi Lajos, kórboncolási jegyzőkönyvek, a belvizsgálat terminológiája, tüdő, tüdőbetegségek

Bevezetés

1864-ben jelent meg Budán a magyar nyelven írt első kórbonctankönyv, Arányi Lajos „A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára sokratesi modorban tárgyalva” című munkája (Arányi, 1864), amelyben a szerző mintegy 20-25 éves tapasztalata alapján írta meg a kórbonctan tömör összefoglalását kérdés-felelet formában. Tanulmányunk szempontjából Arányi munkájának elsősorban nem az általános és különös kórbonctant tárgyaló részei a fontosak, hanem a mű *Toldaléka*, amely a kórbonctani jegyzőkönyv vezetésére szolgáló utasításokat foglalja össze (Arányi, 1864:271–366).

Kutatásaink során 1863–1864-ből származó, a Semmelweis Egyetem Központi Levéltárában lévő, fényképfelvételeken rendelkezésünkre álló kórboncolási jegyzőkönyveket vizsgáltunk meg és vetettünk össze terminológiai szempontból Arányi Lajos könyvével. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az első magyar nyelvű patológiakönyv megjelenése körüli években íródott jegyzőkönyvek tükrözik-e a könyvben megfogalmazott elveket, és viszont: Arányi könyve jelent-e újdonságot a korabeli orvosi, orvosírnoki gyakorlathoz képest. Vizsgálataink korpuszát 50 kórboncolási jegyzőkönyv képezi, amelyekből 40 teljes egészében, 10 pedig (a fényképfelvételek hiányosságai miatt) csak részleteiben áll rendelkezésünkre. A 40 teljes jegyzőkönyvből 35 magyar nyelvű leírást és latin diagnózisokat is tartalmaz, 2 kizárólag magyarul, 3 pedig csak latinul íródott. A töredékes dokumentumok vizsgált részei közül 5 kétnyelvű, 4 magyar, 1 pedig latin.

Rendezett, tökélyes és rövid boncjegyzőkönyv

A kórboncolási jegyzőkönyv azt a célt kell, hogy szolgálja, hogy az olvasók áttekinthető rendben, tömören ismerhessék meg az összes olyan elváltozást, kóros állapotot, amelyet a boncorvos a holttesten talált, és amelyekből az elhunyt betegségeire, halálának okára következtetni lehet. Fontos szempont továbbá az is, hogy csak a lényeges jeleket rögzíti az

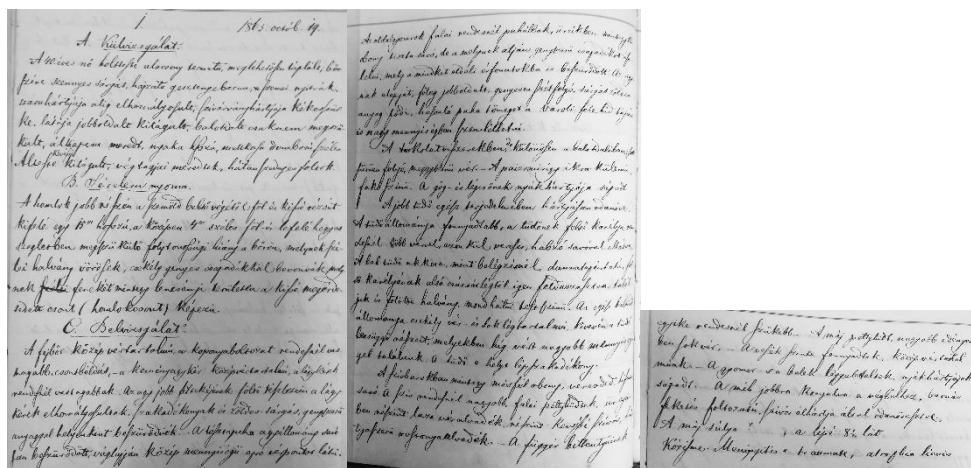
orvos/orvosírnok a jegyzőkönyvben, a lényegtelen szempontokat, az egészséges emberre, szervre jellemző jelenségeket mellőzni kell. Mivel a kórboncolási jegyzőkönyv szándéka szerint az „objektív” valóságot tükrözi, ezért fontos, hogy „szubjektív” vélemények ne forduljanak elő benne, hanem lehetőség szerint egzakt, pontos megfogalmazásokat tartalmazzon (vö. az Európai Bizottság alapelvei; Fóris–Faludi, 2019). Arányi Lajos a kórbonctani jegyzőkönyvekkel szemben támasztott legfontosabb követelményeket a következőképpen foglalja össze:

„A boncjegyzőkönyv legyen:

- 1) rendezett, a kóros tünetek [...] tíz kategória rendében irassanak le;
- 2) tökéletes, azaz minden lényeges tünetemény említessék meg, minden zsiger és minden netalán jelenlevő sértés penditessék meg;
- 3) rövid, mely okból lényegtelen jelek, valamint az ép állapotok is hagyassanak ki.” (Arányi, 1864:355)

Arányi szempontjaihoz hozzátehetjük még a jegyzőkönyv áttekinthető külalakját is, mely nagymértékben könnyíti és segíti a szöveg értelmezését. Az alábbi ábrával szemléltetjük a rendezettség, áttekinthetőség, rövidség követelményeinek megfelelő jegyzőkönyveket.

1. ábra. 1863. október 19-én íródott kórboncolási jegyzőkönyv



Arányi Lajos részletesen is bemutatja, hogy milyen rendben, milyen szerveket, testrészeket kell érintenie a kórbonctani leírásnak (Arányi, 1864:358–362). Ez a műfaji szabályrendszer a strukturális előírások mellett a jelentéskonstrukciók megengedett módját (Kamberlis–Bovino, 1999; idézi Cs. Czachesz, 2002) is tartalmazza, lehetővé téve azt, hogy a boncjegyzőkönyvek olvasói könnyen áttekinthessék a dokumentumot, és világossá, érthetővé váljanak számukra az elhunyt betegségei és a holttesten talált elváltozások. Az 1. és 2. mellékletben olvasható táblázatokban azt szemléltetjük, hogy a vizsgálatunkba bevont 50 jegyzőkönyv magyar nyelven megírt kül- és belleírása milyen viszonyban áll az Arányi könyvében rögzített szempontrendszerrel. Mivel a vizsgált orvosi dokumentumok egy része 1863-ban, „A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára...” megjelenése előtt született, másik hányaduk pedig 1864-ben, a könyv megjelenésének évében íródott, ezért nyilvánvaló, hogy azok megfogalmazóin, íróin nem kérhetjük számon Arányi könyvének ismeretét és a benne megfogalmazott elvek gyakorlati megvalósítását. Azt viszont megállapíthatjuk, hogy az első magyar patológiakönyvben mindaz tükröződik, amit a korabeli boncolási jegyzőkönyvek felépítésében, szerkezetében látunk. Arányi könyvében az egyes testtájak bemutatása egészében véve a korabeli gyakorlatot követi. A külleírás során ez a sorrend még a belszervi leírásnál is inkább érvényesül. Az utóbbinál a kisebb-nagyobb eltérések közül külön kiemeljük azt, hogy több jegyzőkönyv végén a leírt szervek (jellemzően a máj

és a lép, olykor a szív) tömegét rögzíti az írnok;¹ sőt számos olyan dokumentumot is találtunk, amelynek magyar nyelven írt része nem tartalmaz kül- és belszervi leírást, hanem kizárólag ezek az egzakt adatok szerepelnek benne.

A kül- és belszervi leírásoknak az Arányi könyvében rögzített, illetve a korabeli dokumentációs gyakorlatban követett szerkezetének összehasonlításakor ismét hangsúlyoznunk kell, amit fentebb már megemlítettünk: a lényeges jegyeket részletesen kell bemutatni, míg a lényegteleneket és az ép állapotokat mellőzni kell a jegyzőkönyvekben. A különbségek magyarázatát tehát az „objektív” valóságban, és nem egyfajta stilisztikai, nyelvi kötetlenségben, szabadságban, „szubjektivitásban” kell keresnünk: a különböző betegségekben elhunytak különböző kóros elváltozásokat mutató holttesteit különbözőképpen kell leírni, a dokumentáció során mást kell kiemelni, mást kell elhagyni.

A kóros elváltozmányok minél elevebb képe

„*A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára...*” és a vizsgálatunkba bevont jegyzőkönyvek kapcsolatát egy másik szempontból is bemutatjuk. „*A jegyzőkönyvet aképp kell szerkeszteni, hogy a leírt kóros elváltozmányoknak minél elevebb képét tarthassa az olvasó szellemi szeméi elé*” – írja Arányi (Arányi, 1864:329). A holttest elváltozásait tíz szempontból kell megvizsgálni és leírni:

- „I. A kóros fekvés.
- II. A kóros összeköttetés.
- III. A kóros terime (szilárd tárgyakkal nevezetesen a mekkoraság, hígaknál a mennyiség).
- IV. A kóros állam (keménység, puhaság, merőség és hígság).
- V. A kóros idom (Figura = Gestalt).
- VI. A kóros szín.
- VII. A kóros fény (hiányzó vagy túlságos).
- VIII. A kóros áttünőség és átlátszóság.
- IX. A kóros szag.
- X. A kóros bennék (tartalom) [...] hová a szöveg is tartozik.” (Arányi, 1864:330)

E közül a tíz kategória közül csak a lényegeseket, a konkrét eset szempontjából fontosakat kell leírni; mindazt, ami nem bír jelentőséggel, mellőzni kell. Mivel főleg a kezdő orvos – a szigorú rendszerességre törekedve – sokszor az összes kategóriát sorra veszi, tekintet nélkül arra, hogy adott esetben melyiknek van nagyobb jelentősége a boncolt holttest leírásában, és melyik az, amelyik nem járul hozzá érdemben a hulláról szerzett ismeretekhez, ezért Arányi Lajos azt javasolja, hogy a négy legfontosabb kategória (terime, állam, szín, bennék) alapján mindig jellemezze az orvos a leírt szerveket. Ha így jár el, nagy valószínűséggel minden fontos információt rögzíteni tud a boncjegyzőkönyvben (Arányi, 1864:331–332).

„*A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára...*” szemléletes, hasonlóságon alapuló terminusokkal jellemzi az egyes szervek teriméjét. Arányi külön szakkifejezés-jegyzéket állít össze a gömb, henger és hosszúkás alakú tárgyak, valamint a foltok, fekélyek, rendellenes nyílások leírására. Ezek a terminusok leggyakrabban növények terméseinek, magjainak méretéhez hasonlítják a vizsgált terület nagyságát (*dara, mák, köles, kendermag, lencse, mogyoró, dió, alma, búzaszem, bab, mandula*); ennél ritkábban nevez meg anatómiai képleteket (*hajszál, ököl, gyermekfő, emberfő, kisujj, ujj, bél, tenyér*), állatokhoz kapcsolódó kifejezéseket (*hollótoll, lúdtoll, galambpete, tyúkpete*) vagy használati tárgyakat

¹ Egy III. éves orvostanhallgató által 1864-ben írt jegyzőkönyvben ezt olvassuk utólagos bejegyzésként: „*A máj: 2 f. 12. lat; – a lép: 12 lat; a szív: 15 ½ lat. ha a szív 15 lat hogy lehetett hypertrophia jelen? O tempora!*”

(*madzag, vastag kutasz, ezüst garas, húszas, tallér*) az összehasonlítás alapjául (Arányi, 1864:335–336).

A vizsgált szervek kóros állományát elsősorban metaforikus kifejezésekkel jellemzi Arányi, külön tárgyalva a szilárd (*kőkemény, csontkemény, porckemény, törékeny, korhadt, morzsolékony, pergament államú, ruganyos*), laza (*gyermekagy államú, agy államú, petyhüdt, föllazult, ernyedt, szakadékony, túró államú, sajt államú, szalonna államú, lép államú, lépszakadékony, májtörékeny, izomszívós, bőr államú*) és híg (*híg, sűrűen folyó, ragadós, tejjől államú, pépesen szétmálló, üledékkel ellátva, cafatokkal keverve*) állományokat (Arányi, 1864:337.) Ebben a korban a metaforák csakis az orvos által megfogalmazott morfológiai leírásokat gazdagítják, szemben a mai egészségügyi kommunikáció metaforikus kifejezéseivel, amelyeket napjainkban sokszor a rákos betegek használnak akkor, amikor saját betegségükről beszélnek (Semino et al., 2018:5–10).

Ami a színek leírását illeti, itt a színmennyiséget (pl. *világos, halvány*) és a színminőséget (*egyenlő és tarka*, illetve *egyszerű és kevert* színek) emeli ki Arányi (Arányi, 1864:339–340).

Végezetül a bennék leírásának szabályairól szól „*A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára...*”, és különbséget tesz a gáz halmazállapotú (az anatómiai képlet *légtől felpuffadt/felduzzadt/duzzatag*, a tüdő *dunna tapintatú*; illetve ha hiányzik a bennék, akkor az illető szerv *légszegény* vagy *légtelen*), a cseppfolyós (az érintett szerv folyadékkal van *beszűrődve/ellátva/eltelve*) és a szilárd anyagok (ha a bennék határait nem lehet megállapítani: a szerv *be van szűrődve*; ha meg lehet állapítani a határait: gumók *fészkelnek/léteznek/találtnak* valahol, szemcsék vannak *behintve* valahová, szemcsékkel van *beszórva* egy szerv; ha a szerv felületén található a bennék: a felületén *található/szemlélhető*, a felületére van *rarakódva*) jellemzése között. Ezek a megfogalmazásbeli különbségek különböző kóros állapotokat írnak le: a bennék halmazállapotától és méretétől függően más és más módon fogalmazza meg a boncorvos a jegyzőkönyvet (Arányi, 1864:342–344).

Különösen a kóros méret, terime leírásánál figyelhetjük meg a hasonlóságon alapuló terminusalkotás jelentőségét. Ezekkel a terminusokkal érhető el ugyanis, hogy a jegyzőkönyv olvasója szemléletes, eleven képet kapjon a vizsgált szerv vagy kóros képlet nagyságáról. A kóros terimét olyan, a mindennapi életből ismert növények, tárgyak méretével jellemzi a kórboncolási jegyzőkönyv, amelyek legtöbbször a mai olvasó számára is evidensek (vö. a látletekben ma is: Fogarasi, 2012).

A tüdő leírása és a tüdőbetegségek az 1863–1864-ben írott kórboncolási jegyzőkönyvekben

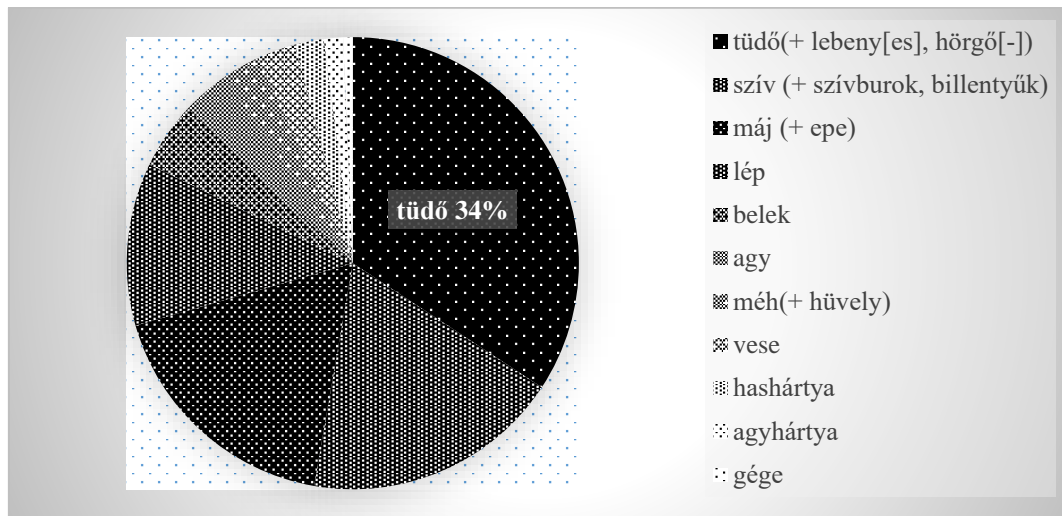
A következőkben az 50 kórboncolási jegyzőkönyvnek egy szervre, a tüdőre vonatkozó részeit vizsgáljuk meg részletesebben.² Előbb az érzékszervi leírások terminológiáját mutatjuk be – összefüggésben Arányi fentebb vázolt szempontrendszerével –, majd pedig a tüdőbetegségekre vonatkozó részeket ismertetjük.

Azt, hogy éppen a tüdőre vonatkozó terminológiát állítottuk vizsgálódásaink középpontjába, először is ennek a szervnek, a rá vonatkozó magyar leírásoknak és a latin diagnózisoknak a nagy száma magyarázza. Az összes előforduló szervmegnevezésnek több mint harmada a tüdőre vonatkozik, a második legtöbb alkalommal említett szívre vonatkozó diagnózisok is csak alig több mint a felét teszik ki a tüdőt érintő kifejezéseknek (ezt szemléltetjük a 2. ábra diagramjával). A dokumentumok magyar részében – és ezzel indokoljuk másodsorban, hogy ennek a szervnek a terminusait választottuk vizsgálataink tárgyául –

² Arányi Lajos külön könyvben foglalkozott a mellüreg bonctanával, amelyben a különböző egészséges szervek anatómiáját és rajzos ábrázolásukat mutatta be (Arányi, 1865).

legrészletesebben a tüdőt jellemzik a boncorvosok/írnokok, az érzékszervi benyomások terminológiáját ezen szerv leírásában tanulmányozhatjuk a legalaposabban.

2. ábra. A különböző szervekre vonatkozó kifejezések a latin nyelvű diagnózisokban



Az érzékszervi benyomások terminológiája a tüdő leírásában

A vizsgált kórbonctani jegyzőkönyvekben az Arányi Lajos megfogalmazta szempontrendszer tökéletesen tükröződik, illetve Arányi könyve pontosan tükrözi a korabeli jegyzőkönyvírási gyakorlatot.

A magyar leírásokban a tüdőben megfigyelt kóros jelenségek, képződmények teriméjének, nagyságának jellemzésére az Arányinál megtalálható terminusokat olvashatjuk. A kórboncolási jegyzőkönyvekben előfordulnak:

- növények, növényrészek (*borsónyi képletek, borsónyi tömegek; dió mekkoraságú csoportok, dió terjedelmű üregek, diónyi folt, diónyi terjedelmű üregek, kis dió csoportok; kendermagnyi anyag; köles nagyságú pont, kölesnyi nagyságú szemcsék; mogyoró nagyságú bennék, mogyorónyi anyag*);
- állatok (*egész tyúkpete mekkoraságú csoportok, tyúkpetényi üres barlangok; tyúktojásnyi barlangok*);
- általános jelentésű, nem hasonlóságon alapuló terminusok (*egész terjedelmében, egész terjedelmükben; kevés mennyiségű vér; közép mennyiségű savó; nagy mennyiségű folyadék, nagy mennyiségű savó, nagy mennyiségű szemcsék, nagyobb mennyiségű savó, híg vért nagyobb mennyiséggel találunk, nagyobb terjedelemben; a jobb tüdő kivételre rendes nagyságúnak találtatott*);
- egzakt, méréseken alapuló kifejezések (*l''nyi; fontnyi savó*).

A terminusok szintaktikai felépítésében legtöbbször (gyakran *-nyi* képzős) melléknévi és főnévi jelzős szerkezeteket figyelhetünk meg (*borsónyi képletek, dió terjedelmű*), kisebb számban állapothatározó (*egész terjedelmében, nagyobb mennyiséggel, rendes nagyságúnak találtatott*) vonatkozik a kóros képlet méretére, mennyiségére.

A tüdőállomány jellemzésében több olyan kifejezés is megjelenik, amelyek nem hasonlóságon alapuló terminusalkotással jöttek létre (*csekély vér- és sok légtartalmú állomány; fonnyadtabb állomány; szívós állam, szívósan petyhüdt állam; törékeny állomány*), ugyanakkor

nagy számban előfordulnak olyan szakkifejezések is, amelyek használatát a szervnek vagy a benne található kóros képződménynek valamely egyéb anyaghoz való hasonlósága indokolja (*álhártyaszerű lerakódmány; gennyszerű csapadék; kocsonyaszerű lerakódmány; lószőrpárna tapintatú állomány; a rohadt tüdő állományához hasonlító állomány; tejjel államú; túrószerű anyag; túrószerű szemcsék*). Ezek a terminusok többségükben melléknévi jelzős, kisebb számban főnévi jelzős szerkezetekben fordulnak elő, és a jelenlegi terminológiában is használatosak (Fogarasi, 2017).

A különböző színek leírásában nagyobb számmal használnak a jegyzőkönyvek írói „egzakt” megjelöléseket, a metaforikus kifejezések háttérbe szorulnak. A színek mennyiségi változatai az Arányi-féle terminusokhoz hasonlóan fogalmazódnak meg a dokumentumokban (*fehér színű lerakódmány; halvány, mondhatni test színű csúcs; piros nyákhártya, piros savó, sötétpiros savó; sárga csapadék, sárga genny; szürke folt, ólomszürke színű metszlap*) és minőségi (*fehéres csíkokkal márványzott; szennyes pirossal színezett nyák, pirosas metszlap, nyák pirossal színezve; szürkéssárga lerakódmány, sárgás színű képlet, sárgás szemcsék, sárgás tömegek, szürkés sárgás pont, vörös sárgás savó, szürkéssárgás pont; vereses savó, vöröses folt; szennyes színű savó; szürkés színű tüdőszövet, szürkés szemcsék, szürkés folt, sárgásszürke anyag; sárgászöldes folyadék*). A színt jelölő melléknevek egy kivételtől eltekintve (amikor is a színt jelentő főnév eszköz-, a határozói igenév pedig állapotváltozó funkciót tölt be: *nyák pirossal színezve*) minőségjelzős szintagmákban fordulnak elő.

A tüdőben megfigyelt kóros bennékek leírását – Arányi fentebb bemutatott szempontrendszerét szem előtt tartva – a következő példával szemléltetjük. A gáz halmazállapotú léggülem leírására sokszor találkozunk a *dunnatapintatú* melléknévi jelzővel, és előfordul a következő mondat is: „[A b]al tüdő akkora, mint belégzésnél, dunnatapintatú, felső karélyának alsó csúcsát légtől igen **felduzzasztva** találjuk.” A folyékony bennéket (vért, savót) tartalmazó tüdőt így írja le az egyik jegyzőkönyv: „A jobb tüdő egész terjedelmében hártásan odanőve, állománya fonnyadtabb, felső karélya rendesen több vérrel, azonkívül vereses, habzó savóval **ellátva**.” A kisebb méretű szilárd bennék a következő mondatban jelenik meg: „Mindkét tüdő [...] sok kölesnagyágú, ellentálló szürkés-sárgás ponttal van sűrűn **behintve**.” A nagyobb terjedelmű, jól körülhatárolható kóros képződményt így írja le egy boncorvos: „a jobb tüdőben csekély számú elszigetelt és tömördek **csoportozott** (a csoportok dió- egész tyúkpete mekkoraságúak) szemcsék”. A vizsgált dokumentumokban előfordul az is, hogy a szerv felületén figyelhető meg a kórosan létrejött anyag: „a felső rész gyurmájában mintegy dió terjedelmű szürke folt mutatkozik, melynek állama szivós, **fölülete** pedig finomszálú fehéres csíkokkal márványzott”. A bennékek leírásának szintaxisában előtérbe kerülnek az állapotváltozót kifejező határozói igeneves szerkezetek.

Összefoglalva a tüdőre vonatkozó érzékszervi benyomások leírását, azt mondhatjuk, hogy ezeket a kórboncolási jegyzőkönyvekben lépten-nyomon használt terminusokat rögzíti, csoportosítja és rendszerezi Arányi Lajos. A jegyzőkönyvek megszerkesztését, továbbá a szervek leírását illető tudnivalókra is igaz az, amit a szerző az *Előszóban* ír munkájáról. Rendszeres ismereteket, „tananyagot” akar olvasóinak továbbadni, melyet saját több évtizedes kórboncolási gyakorlata alapján állított össze (Arányi, 1864:*Előszó*).

A tüdőbetegségek az 1863–1864-ben írott kórboncolási jegyzőkönyvekben

A feldolgozott kórboncolási jegyzőkönyvekben diagnosztizált tüdőbetegségek vizsgálata természetesen nem nyelvészeti, hanem orvosi feladat. Szaknyelvi, terminológiai szempontból is jelentőséggel bír a tüdő magyar leírásai és a latin nyelvű diagnózisokban megfogalmazott betegségek közti összefüggések feltárása. Erről Arányi Lajos is ír „A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára...” kötetnek a különös kórbonctant tárgyaló

részében (Arányi, 1864:68–99). A vizsgált jegyzőkönyvekkel összefüggésben mindezt részletesen a 3. mellékletben foglaltuk össze.

A megvizsgált 50 dokumentum több mint ¾-ében (41 dokumentumban) fordultak elő tüdőbetegségek, többségükben (24-ben) csak diagnózisok, kisebb hányadukban (15-ben) diagnózisok és magyar nyelvű belszervi leírások is megtalálhatók. Két olyan jegyzőkönyvet találtunk, amelyben csak magyar nyelvű leírás tájékoztat a tüdő állapotáról. A táblázatban jelöltük a latin diagnózisok és a magyar szervleírások egymásra vonatkozó részeit. Ahogy a felsorolásból kitűnik, mindenre kiterjedő precíz következtetést nem láthatunk az 1860-as években írt kórboncolási jegyzőkönyvekben. Sok esetben nagyon röviden csak latin diagnózis írja le a tüdőbetegséget, de az is megfigyelhető, hogy a részletes magyar leírásból több betegségre következtethetünk, mint amennyit a dokumentum készítője feltüntetett a szövegben. A magyar leírás és a latin kórbonctani diagnózis így nem minden esetben felel meg tökéletesen egymásnak. Természetesen elsősorban nem a nyelvész, hanem az orvos, patológus feladata az, hogy a magyar jegyzőkönyvek szervleírásait egzakt diagnózisokká alakítsa át.

A betegségnevek terminológiai adatbázisban való feldolgoása

Kutatásaink hosszabb távú célja, hogy a feldolgozott anyagot diakrón klasszikus terminológiai adatbázisban (Tamás, 2012) mutassuk be a műfaj változásának követéséhez (Bhatia, 2002): az egykori latin terminusokat kontextusukban magyar jelentésükkel együtt tervezzük megjelentetni, úgy, hogy mai megfelelőjüket is feltüntetjük az adatbázisban, és – ha az egykori és mai latin terminus nem egyezik – javaslatot teszünk a használandó alakra. Szándékunk szerint az adatbázis mai gyakorló patológusoknak is segítségére lehet abban, hogy az orvosi dokumentumokban a pontos és nyelvileg helyes latin terminust használják. Tervezett adatbázisunkat most az 1863–1864-ből származó 50 vizsgált jegyzőkönyvből vett néhány példával szemléltetjük.

1. táblázat. Kórbonctani kórismék terminológiai adatbázisa

<i>Ma már nem használatos terminus</i>			<i>Mai terminus</i>		<i>Javasolt forma</i>
<i>latinul</i>	<i>magyar jelentése</i>	<i>kontextusa</i>	<i>latinul</i>	<i>magyar jelentése</i>	
<i>adsequente</i>	és ezt követően	<i>Tuberculosis pulmonum et enterica, cum adsequente peritonitide propter perforationem intestinorum</i>	<i>et inde</i>	és ebből kifolyólag; és ezért	<i>Tuberculosis pulmonum et enterica, et inde peritonitis propter perforationem intestinorum</i>
<i>exquisitus 3</i>	különös	<i>Tuberculosis pulmonum et enterica cum exquisita infiltratione glandularum mesaraicarum</i>	<i>praecipue</i>	különösen (is)	<i>Tuberculosis pulmonum et enterica cum infiltratione praecipue glandularum mesaraicarum</i>
<i>morbus Brightii</i>	Bright-kór [a heveny és idült vesebetegségek általános összefoglaló neve volt]	<i>morbus Brightii (2) – morbus Brightii in stadio involutionis</i>	-----	-----	[a konkrét betegséget kell megnevezni]

<i>pneumonia flaccida</i>	'petyhüdt' tüdőgyulladás	<i>pneumoniaque flaccida loborum inferiorum utriusque pulmonis</i>	<i>pneumonia hypostatica</i> ³	süllyedésez tüdőgyulladás	<i>pneumoniaque hypostatica loborum inferiorum pulmonis utriusque</i>
<i>sphacelus, -i m</i>	üszök	<i>sphacelus pulmonis dextr.</i>	<i>gangraena, -ae</i> f ⁴	üszök	<i>gangraena pulmonis dextri</i>

Konklúzió

Kutatásaink jelenlegi szakaszában 50 darab 1863–1864-ből származó kórboncolási jegyzőkönyvet vizsgáltunk meg. Legfontosabb eredményeink a következők. Megfigyeltük, hogy Arányi Lajos „*A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára ...*” című munkájában sok szempontból a korabeli jegyzőkönyvírási gyakorlatot „kodifikálja”, ugyanakkor követendő példává, normává is teszi a minden lényeges elváltozásra kiterjedő magyar nyelvű dokumentációt. A vizsgált korpuszban ezzel szemben több, egészen rövid, csupán latin nyelvű diagnózist tartalmazó jegyzőkönyvet is találtunk, amelyek mellőzik a boncolt holttest teljes körű magyar leírását.

A jegyzőkönyvek és Arányi könyvének kapcsolatát az általánosságokon (a kül- és belszervi leírások szerkezetén) túl egy konkrét szerv, a tüdő leírása kapcsán tanulmányoztuk. Ez irányú vizsgálataink az érzékszervi észleletek terminológiáján keresztül erősítették meg fentebbi állításunkat. A tüdőbetegségek vizsgálata egyrészt orvosszakmai, másrészt nyelvi szempontokra (a belszervi leírások magyar terminológiájának és a latin diagnózisoknak az összefüggésére) is kiterjedt.

Kutatásainkat elsősorban a diakrón terminológiai adatbázis rendszeres összeállításával szeretnénk folytatni. Arányi művének kapcsán további vizsgálatokat igényelne annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy vajon „*A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára...*” kötetben megfogalmazott elvek milyen mértékben váltak a magyar patológiai szaknyelv részévé. Az első magyar patológiakönyv normatív jelentősége későbbi boncjegyzőkönyvek elemzésével tárható föl.

Hivatkozások

Arányi, L. (1864): *A kórbonctan elemei gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára sokratesi modorban tárgyalva*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda: Budapest. Online elérhető:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_008/?pg=0&layout=s (Utolsó letöltés: 2022. 01. 25.)

Arányi, L. (1865): *Orvosgyakorlati tanulmányok a mellír zsigereinek táj- és leiró bonctana köréből némi, az orvosi rajzok célszerű elkészítésére vonatkozó útmutatással. (Levonat a „Gyógyászat” 1865. évi folyamának 3. 19–23. stb. számaiból)*. A kir. magyar tudomány-egyetem nyomdája: Buda. Online elérhető:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_009/?pg=0&layout=s (Utolsó letöltés: 2022. 01. 25.)

Bhatia, V. K. (2002): Applied Genre Analysis. A Multi-Perspective Model. *Ibérica*. 4. 3–19.

Cs. Czachesz, E. (2002): A műfajok és a kontextus szerepe a szövegértésben és a jelentéskonstrukcióban. *Iskolakultúra*. 9. 43–52

³ Bár Arányi (1864:82) a *pneumonia flaccida* terminust nem használja, a betegség magyar leírásában előfordul a *petyhüdt* melléknév: „[A] *tüdőlob, midőn huzamos ideig fekvő egyéneknél lép föl*, [...] a *tüdőknek lecsüggő vagyis hátsó részében fészkel, miértis üledéki tüdőlobnak* (*pneumonia hypostatica*) *mondatik*. [...] a *második időszakban májasodást venni észre, de igen pettyhüdtet*”.

⁴ A tüdőbetegségek leírásánál már Arányinál is megtaláljuk ezt a terminust a *sphacelus* szinonimájaként (Arányi, 1864:68).

- Fogarasi, K. (2012): *Limited forensic assessability of soft tissue injuries. Comparative Analysis of Hungarian, German and Austrian Medical Diagnostic Reports*. PhD Dissertation. University of Pécs, Faculty of Health Sciences
- Fogarasi, K. (2017): A kóroncolási jegyzőkönyv terminológiájának sajátosságai és XXI. századi kihívásai. *Porta Lingua*. 95–108
- Fóris, Á. – Faludi, A. (2019): A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli szakfordítás. In: Fóris, Á. – Bölcskei, A. (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan: Budapest
- Kamberelis, G. – Bovino, T. D. (1999): Cultural Artifacts as Scaffolds for Genre Development. *Reading Research Quarterly*. 34. 138–170. DOI: <https://doi.org/10.1598/RRQ.34.2.2>
- Semino, E. et al. (2018): *Metaphor, Cancer and the End of Life. A Corpus-Based Study*. Routledge: New York – London. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315629834>
- Tamás, D. (2012): Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány*. 1. 5–20

Mellékletek

1. melléklet. A külleírások szerkezete a vizsgált kórboncolási jegyzőkönyvekben (1863–1864).

	Arányi 1864	Jkv1 1863	Jkv2 1863	Jkv3 1863	Jkv4 1863	Jkv5 1863	Jkv6 1863	Jkv7 1863	Jkv8 1863	Jkv9 1863	Jkv10 1863
1.	a boncolás napja	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	a halál után eltelt idő	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3.	a halott neve	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	a halott kora, neme	X	X	X	✓	✓	X	X	X	X	X
5.	a halott foglalkozása	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6.	termet	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
7.	testalkat, tápláltság	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
8.	bőr	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
9.	hajzat	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
10.	arc	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11.	szemöldök, szemgolyó	szem	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12.	szemhéj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	kötőhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14.	szaruhártya	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
15.	szívárványhártya	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
16.	lata (pupilla)	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
17.	fülek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
18.	orr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19.	ajkak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20.	fogak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21.	állkapocs	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
22.	nyak	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
23.	váll	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24.	mellkas	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
25.	altest	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
26.	hát	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	végtagok	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
		hát		hát							
28.	külső nemi szervek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	külsérelmek	✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
30.	egyéb lényeges dolog	X	✓	X	X	X	X	X	X	X	X

	Arányi 1864	Jkv11 1863	Jkv12 1863	Jkv13 1863	Jkv14 1863	Jkv15 1863	Jkv16 1863	Jkv17 1863	Jkv18 1863	Jkv19 1863	Jkv20 1863
1.	a boncolás napja	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	a halál után eltelt idő	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3.	a halott neve	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	a halott kora, neme	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
5.	a halott foglalkozása	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6.	termet	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7.	testalkat, tápláltság	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
8.	bőr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
9.	hajzat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10.	arc	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11.	szemöldök, szemgolyó	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12.	szemhéj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	kötőhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14.	szaruhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
15.	szívárványhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
16.	lata (pupilla)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17.	fülek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
18.	orr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19.	ajkak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20.	fogak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21.	állkapocs	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22.	nyak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23.	váll	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24.	mellkas	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
25.	altest	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
26.	hát	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	végtagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
28.	külső nemi szervek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	külsérelmek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
30.	egyéb lényeges dolog	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

	Arányi 1864	Jkv21 ¹ 1863	Jkv22 ² 1864	Jkv23 1864	Jkv24 1864	Jkv25 1864	Jkv26 ¹ 1864	Jkv27 ³ 1864	Jkv28 1864	Jkv29 1864	Jkv30 1864
1.	a boncolás napja	✓	?	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓
2.	a halál után eltelt idő	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3.	a halott neve	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	a halott kora, neme	✓	X	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓
5.	a halott foglalkozása	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6.	termet	✓	X	✓	✓	✓	✓	X	X	✓	✓
7.	testalkat, tápláltság	✓	X	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓
8.	bőr	✓	X	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓
9.	hajzat	✓	X	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓
10.	arc	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11.	szemöldök, szemgolyó	szem	X	szem	szem	szem	szem	X	szem	szem	szem
12.	szemhéj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	kötőhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14.	szaruhártya	✓	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
15.	szivárványhártya	✓	X	✓	✓	✓	X	X	X	✓	✓
16.	lata (pupilla)	✓	X	✓	X	✓	✓	X	✓	✓	✓
							szaruhártya		szivárvány- hártya		
17.	fülek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
18.	orr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19.	ajkak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20.	fogak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21.	állkapocs	✓	X	✓	✓	X	áll	X	✓	X	✓
22.	nyak	✓	X	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓
23.	váll	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24.	mellkas	✓	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
25.	altest	X	X	✓	✓	has	✓	X	✓	✓	✓
26.	hát	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	végtagok	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
				hát	hát	hát			hát	hát	hát
28.	külső nemi szervek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	külsérelmek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
30.	egyéb lényeges dolog	X	✓	X	X	X	X	X	X	X	X

¹ Töredekes jegyzőkönyv, csak a magyar kulleírás első fele található meg a fényképen.

² Töredekes jegyzőkönyv, néhány latin diagnózis és a leírt szervek tömege található meg a fényképen.

³ Töredekes jegyzőkönyv, a magyar belleírás vége, a latin diagnózisok és a leírt szervek tömege található meg a fényképen.

	Arányi 1864	Jkv31 1864	Jkv32 1864	Jkv33 1864	Jkv34 1864	Jkv35 ⁴ 1864	Jkv36 1864	Jkv37 1864	Jkv38 1864	Jkv39 1864	Jkv40 1864
1.	a boncolás napja	✓	✓	✓	✓	X	✓	✓	✓	✓	✓
2.	a halál után eltelt idő	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3.	a halott neve	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	a halott kora, neme	X	✓	✓	✓	X	✓	✓	X	kor	✓
5.	a halott foglalkozása	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6.	termet	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7.	testalkat, tápláltság	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
8.	bőr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
9.	hajzat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10.	arc	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11.	szemöldök, szemgolyó	X	X	X	X	X	X	X	X	X	szem
12.	szemhéj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	kötőhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
14.	szaruhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
15.	szivárványhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
16.	lata (pupilla)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17.	fülek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
18.	orr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19.	ajkak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20.	fogak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21.	állkapocs	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22.	nyak	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23.	váll	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24.	mellkas	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
25.	altest	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
26.	hát	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	végtagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
28.	külső nemi szervek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	külsérelmek	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
30.	egyéb lényeges dolog	X	X	X	✓	X	X	X	✓	X	✓

⁴ Töredekes jegyzőkönyv, egy latin diagnózis található meg a fényképen.

	Arányi 1864	Jkv41 ³ 1864	Jkv42 ⁵ 1864	Jkv43 ⁶ 1864	Jkv44 ⁵ 1864	Jkv45 ² 1864	Jkv46 1864	Jkv47 ⁷ 1864	Jkv48 1864	Jkv49 1864	Jkv50 1863
1. a boncolás napja		✓	✓	X	✓	X	✓	✓	✓	✓	✓
2. a halál után eltelt idő		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3. a halott neve		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4. a halott kora, neve		X	✓	X	nem	X	✓	✓	✓	✓	✓
5. a halott foglalkozása		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6. termet		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
7. testalkat, tápláltság		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
8. bőr		X	✓	X	✓	X	✓	X	✓	✓	X
9. hajzat		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
10. arc		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11. szemöldök, szemgolyó		X	X	X	X	X	szem	✓ X	X	X	X
12. szemhéj		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13. kötőhártya		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14. szaruhártya		X	X	X	X	X	✓	✓	X	X	X
15. szivárványhártya		X	X	X	X	X	✓	✓ X	X	X	X
16. láta (pupilla)		X	X	X	X	X	✓	✓ ✓	X	X	X
							kötőhártya				
17. fülek		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
18. orr		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19. ajkak		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20. fogak		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21. állkapocs		X	X	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
22. nyak		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
										állkapocs	
23. váll		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24. mellkas		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
25. altest		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	alhas	X
26. hát		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27. végtagok		X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
							hát	hát	hát		
28. külső nemű szervek		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29. külsőlelmek		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
30. egyéb lényeges dolog		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

¹ Tördékes jegyzőkönyv, néhány latin diagnózis és a lemért szervek tömege található meg a fényképen.

² Tördékes jegyzőkönyv, a magyar belleírás vége, a latin diagnózisok és a lemért szervek tömege található meg a fényképen.

³ Tördékes jegyzőkönyv, a magyar külleírás és a belleírás első fele található meg a fényképen.

⁴ Tördékes jegyzőkönyv, a magyar belleírás vége és a lemért szervek tömege található meg a fényképen.

⁵ A bal és a jobb szemet külön írja le a 47. jegyzőkönyv.

2. melléklet. A belleírások szerkezete a vizsgált kórboncolási jegyzőkönyvekben (1863–1864).

	Arányi 1864	Jkv1 1863	Jkv2 1863	Jkv3 1863	Jkv4 1863	Jkv5 1863	Jkv6 1863	Jkv7 1863	Jkv8 1863	Jkv9 1863	Jkv10 1863
<i>I. a fejüreg</i>											
1. fejbőr		✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
2. koponyaboltozat		✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
3. felső sarlóöböl		X	✓	X	X	X	X	X	X	X	X
4. kemény agyhártya		✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
5. lágy agyhártyák		✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
6. agyallomány		✓	agytekervények	✓	X	X	X	X	X	X	X
7. oldalsó agykamrák		✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
8. érfonatok (plexus choroidei)		✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
9. tobozmirigy		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10. kisagy és nyúltagy		X	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
11. agyalap		✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		Varolus-híd									
		torkolatviszterek									
12. harántöblök		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13. koponyafenek és gerincüreg		X	X	✓	X	X	X	X	X	X	X
14. agyalapi mirigy		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>II. a nyak és a mellüreg</i>											
15. nyelv és nyelvcsont		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
16. pajzsmirigy		✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17. (belső) torkolati vénák		X	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
18. gége és gégefédő		✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19. légcső és légcsőmirigyek		✓	✓	X	X	X	X	X	X	X	X
20. torok és garat		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21. izmok		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22. haj a bőr alatt		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23. a mellüreg esetleges kóros bennéke		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24. tüdő (jobb és bal)		✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X

25.	szívburok	✓	X	✓	X	X	X	X	X	X	X
26.	szív (egészben)	✓	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X
	a) jobb kamra és (ha kell) jobb pitvar	X	✓	X	X	X	X	X	X	X	X
	b) bal kamra (néha bal pitvar)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	c) két- és háromhegyű billentyű	X	✓	X	X	X	X	X	X	X	X
	d) aorta- és tüdőverőér-billentyűk	✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	nagy erek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	<i>III. a hasüreg</i>										
28.	a hasüregnek esetleges benneke	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	máj	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
30.	epehólyag	X	X	✓	X	X	X	X	X	X	X
31.	lép	X	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
32.	hasnyálmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
33.	cseplesz	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
34.	gyomor	X	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
35.	bélfodor és mirigyei	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
36.	beleik	X	vékonybeleik	X	X	X	X	X	X	X	X
37.	vesék	✓	✓	✓	X	X	X	X	X	X	X
		gyomor		a bélfodor mirigyei							
		beleik		beleik							
38.	húgyhólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
39.	prosztata és ondóhólyagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40.	petefészkek és méhkürtök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41.	méh	✓	X	X	X	X	X	X	X	X	X
42.	hüvely	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege

	Arányi 1864	Jkv11 1863	Jkv12 1863	Jkv13 1863	Jkv14 1863	Jkv15 1863	Jkv16 1863	Jkv17 1863	Jkv18 1863	Jkv19 1863	Jkv20 1863
	<i>I. a fejüreg</i>										
1.	fejbőr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
2.	koponyaboltozat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3.	felső sarlóöböl	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	kemény agyhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
5.	lágyszövetek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6.	agyalománnyal	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7.	oldalsó agykamrák	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
8.	érfonatok (plexus choroidei)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
9.	tobozmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10.	kisagy és nyúltagy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11.	agyalap	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12.	harántöblök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	koponyafenek és gerincüreg	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14.	agyalapi mirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	<i>II. a nyak és a mellüreg</i>										
15.	nyelv és nyelvcsont	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
16.	pajzsmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17.	(belső) torkolati vénák	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
18.	gege és gégefödő	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19.	légcső és légcsőmirigyek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20.	torok és garat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21.	izmok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22.	háj a bőr alatt	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23.	a mellüreg esetleges kóros benneke	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24.	tüdő (jobb és bal)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
25.	szívburok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
26.	szív (egészben)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

	a) jobb kamra és (ha kell) jobb pitvar	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	b) bal kamra (néha bal pitvar)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	c) két- és háromhegyű billentyű	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	d) aorta- és tüdőverőér-billentyűk	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	nagy erek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	<i>III. a hasüreg</i>										
28.	a hasüregnek esetleges benneéke	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	máj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
30.	epehólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
31.	lép	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
32.	hasnyálmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
33.	cseplesz	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
34.	gyomor	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
35.	bélfodor és mirigyei	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
36.	belek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
37.	vesék	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
38.	húgyhólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
39.	prosztata és ondóhólyagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40.	petefészkek és méhkürtök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41.	méh	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
42.	hüvely	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
				a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege

	Arányi 1864	Jkv21 ¹ 1863	Jkv22 ² 1864	Jkv23 1864	Jkv24 1864	Jkv25 1864	Jkv26 ¹ 1864	Jkv27 ³ 1864	Jkv28 1864	Jkv29 1864	Jkv30 1864
	<i>I. a fejüreg</i>										
1.	fejbor	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	lágysíntak- rök
2.	koponyaboltozat	X	X	✓	✓	✓	X	X	koponyafalak	✓	✓
3.	felső sarlóóból	X	X	X	✓	✓	X	X	X	X	X
4.	kemény agyhártya	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
5.	lágysíntak	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
6.	agyállomány	X	X	X	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
7.	oldalsó agykamrák	X	X		✓	✓	X	X	✓	✓	✓
8.	érfonatok (plexus choroidei)	X	X	X	✓	X	X	X	✓	X	X
9.	tobozmirigy	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
10.	kisagy és nyúltagy	X	X	X	✓	✓	X	X	✓	X	✓
11.	agyalap	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
12.	harántöblök	X	X	X	✓	✓	X	X	X	X	X
13.	koponyafenek és gerincüreg	X	X	✓	koponyaalap	X	X	X	✓	✓	✓
				agyállomány						kisagy és nyúltagy	
				kisagy és nyúltagy							
14.	agyalapi mirigy	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
	<i>II. a nyak és a mellüreg</i>										
15.	nyelv és nyelvcsont	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
16.	pajzsmirigy	X	X	X	✓	✓	X	X	X	X	X
17.	(belső) torkolati vénák	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
				pajzsmirigy							
18.	gége és gégefedő	X	X	✓		✓	X	X	✓	✓	X
				torkolati visszerek		pajzsmirigy					
19.	légeső és légcsőmirigyek	X	X	X	✓	X	X	X	✓	✓	✓
										pajzsmirigy	
20.	torok és garat	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
21.	izmok	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
22.	háj a bőr alatt	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X

23.	a mellüreg esetleges kóros benneke	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
24.	tüdő (jobb és bal)	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
									hörgök		hörgök
											a mellüreg kóros benneke
25.	szívburok	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	X	✓
26.	szív (egészben)	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
	a) jobb kamra és (ha kell) jobb pitvar	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	X	a szív türei
	b) bal kamra (néha bal pitvar)	X	X	X	✓	✓	X	X	X	✓	
	c) két- és háromhegyű billentyű	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	d) aorta- és tüdőverőér-billentyűk	X	X	X	X	X	X	X	✓	✓	X
27.	nagy erek	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
					rekesz					a mellűr kóros benneke	
	<i>III. a hasüreg</i>										
28.	a hasüregnek esetleges benneke	X	X	X	✓	X	X	X	X	X	X
					hashártya						
					belek					lép	
29.	máj	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	✓	✓
30.	epelhólyag	X	X	✓	X	X	X	X	X	X	✓
31.	lép	X	X	✓	✓	✓	X	X	✓	X	✓
32.	hasnyálmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
33.	cseplesz	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
				vesék							vesék
34.	gyomor	X	X	✓	X	✓	X	X	✓	X	✓
						vesék					
						a hasüreg benneke					
35.	bélfodor és mirigyei	X	X	✓	X	X	X	X	X	X	X
36.	belek	X	X	vékonybelek	X	✓	X	X	✓	X	✓
37.	vesék	X	X	X	✓	X	X	X	✓	X	X
								gyomor		gyomor	
								belek		belek	
38.	húgyhólyag	X	X	X	X	X	X	X	✓	✓	X
39.	prosztata és ondóhólyagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40.	petefészkek és méhkiürítők	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41.	méh	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
42.	hüvely	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
			a máj, a lép és a szív tömege	a máj és a szív tömege	Magyar diagnózis is szerepel!	a máj és a szív tömege		a máj, a lép és a szív tömege	a máj, a lép és a szív tömege		

¹ Toredékes jegyzőkönyv, csak a magyar kulleírás első fele található meg a fényképen.

² Toredékes jegyzőkönyv, néhány latin diagnózis és a lemért szervek tömege található meg a fényképen.

³ Toredékes jegyzőkönyv, a magyar belleírás vége, a latin diagnózisok és a lemért szervek tömege található meg a fényképen.

SZAKNYELV ÉS TERMINOLÓGIA

	Arányi 1864	Jkv31 1864	Jkv32 1864	Jkv33 1864	Jkv34 1864	Jkv35 ⁴ 1864	Jkv36 1864	Jkv37 1864	Jkv38 1864	Jkv39 1864	Jkv40 1864
<i>I. a fejüreg</i>											
1.	fejbőr	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
2.	koponyaboltozat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3.	felső sarlóöböl	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	kemény agyhártya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	agyhártyák
5.	lág agyhártyák	X	X	X	X	X	X	X	X	X	agyhártyák
6.	agyalomány	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
7.	oldalsó agykamrák	X	X	X	X	X	X	X	X	✓	X
8.	érfonatok (plexus choroidei)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
9.	tobozmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10.	kisagy és nyúltagy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	kisagy
											oldalsó agykamrák
11.	agyalap	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12.	harántöblök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	koponyafenek és gerincüreg	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
14.	agyalapi mirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>II. a nyak és a mellüreg</i>											
15.	nyelv és nyelvcsont	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
16.	pajzsmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17.	(belső) torkolati vénák	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
18.	gége és gégefedő	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
19.	légsó és légcsomirigyek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
20.	torok és garat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21.	izmok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22.	háj a bőr alatt	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23.	a mellüreg esetleges körös bennéke	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
24.	tüdő (jobb és bal)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
											hörgők
25.	szívburok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
26.	szív (egészben)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
	a) jobb kamra és (ha kell) jobb pitvar	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	b) bal kamra (néha bal pitvar)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	c) két- és háromhegyű billentyű	X	X	X	X	X	X	X	X	X	két- és háromhegyű billentyű
	d) aorta- és tüdőverőér-billentyűk	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27.	nagy erek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>III. a hasüreg</i>											
28.	a hasüregnek esetleges bennéke	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29.	máj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
30.	epehólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
31.	lép	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
32.	hasnyálmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
33.	cseplesz	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
34.	gyomor	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
35.	bélfodor és mirigyei	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
36.	belek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
37.	vesék	X	X	X	X	X	X	X	X	X	✓
38.	húgyhólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
39.	prosztata és ondóhólyagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40.	petefészkek és méhkürtök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41.	méh	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
42.	hüvely	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

⁴ Töredékes jegyzőkönyv, egy latin diagnózis található meg a fényképen.

	Arányi 1864	Jkv41 ³ 1864	Jkv42 ⁵ 1864	Jkv43 ⁶ 1864	Jkv44 ⁶ 1864	Jkv45 ² 1864	Jkv46 1864	Jkv47 1864	Jkv48 1864	Jkv49 1864	Jkv50 1863
<i>I. a fejüreg</i>											
1.	fejbőr	X	✓	X	✓	X	✓	✓	✓	✓	X
2.	koponyaboltozat	X	X	X	X	X	X	✓	✓	✓	X
3.	felső sarlóóból	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4.	kemény agyhártya	X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
5.	lágycsőr	X	sarlóóból	X	X	X	✓	sarlóóból	✓	✓	X
6.	agyállomány	X	X	X	✓	X	✓	✓	✓	az agy benneke sarlóóból	X
7.	oldalsó agykamrák	X	X	X	✓	X	✓	✓	✓	✓	X
8.	érfonatok (plexus choroides)	X	✓	X	X	X	X	✓	X	✓	X
9.	tobozmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	✓	X
10.	kisagy és nyúlt-agy	X	X	X	X	X	✓	✓	✓	✓	X
11.	agyalap	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12.	harántöblök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13.	koponyafenek és gerincüreg	X	X	X	X	X	koponyaalap	✓	koponyaalap	✓	X
14.	agyalapi mirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>II. a nyak és a mellüreg</i>											
15.	nyelv és nyelvcsont	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
16.	pajzsmirigy	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17.	(belső) torkolati vénák	X	X	X	X	X	✓	X	X	✓	X
18.	gége és gégefedő	X	X	X	X	X	X	✓	✓	X	X
19.	légeső és légcsőmirigyek	X	X	✓	X	X	✓	X	X	✓	X
20.	torok és garat	X	X	pajzsmirigy torkolati vénák	X	X	X	X	X	X	X
21.	izmok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22.	háj a bőr alatt	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23.	a mellüreg esetleges kóros benneke	X	X	X	X	X	X	X	X	✓	X
24.	tüdő (jobb és bal)	X	X	✓	✓	X	✓	szívurok	✓	✓	X
25.	szívurok	X	X	✓	X	X	✓	✓	X	✓	X
26.	szív (egészben)	X	X	✓	X	X	✓	✓	✓	✓	X
	a) jobb kamra és (ha kell) jobb pitvar	X	X	X	X	X	X	X	szívurok	✓	X
	b) bal kamra (néha bal pitvar)	X	X	X	X	X	X	✓	✓	✓	X
	c) két- és háromhegyű billentyű	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	d) aorta- és tüdőverőér-billentyűk	X	X	X	X	X	X	✓	X	X	X
27.	nagy erek	X	X	a mellüreg kóros benneke	X	X	a mellüreg kóros benneke	a mellüreg kóros benneke	X	X	X
<i>III. a hasüreg</i>											
28.	a hasüregnek esetleges benneke	X	X	✓	X	X	X	X	X	X	X
29.	máj	X	X	✓	X	X	X	✓	✓	✓	X
30.	epehólyag	X	X	X	X	X	X	X	✓	X	X
31.	lép	X	X	✓	X	X	✓	✓	✓	✓	a lép tömege
32.	hasnyálmirigy	X	X	X	X	X	máj	X	X	X	X
33.	cseplez	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
34.	gyomor	X	X	X	X	X	✓	X	✓	X	X
35.	bélfodor és mirigyei	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
36.	belek	✓	X	X	X	X	✓	X	vékonybelek	X	X

37.	vesék	X	X	✓	X	X	✓	✓	X	✓	X
				gyomor			a hasüreg bennéke	gyomor		gyomor	
				belek				vastagbelek		a hasüreg bennéke	
								a hasüreg bennéke			
38.	húgyhólyag	X	X	X	X	X	X	X	X	✓	X
39.	prosztata és ondóhólyagok	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
40.	petefészkek és méhkürtök	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
41.	méh	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
42.	hüvely	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		a máj és a lép tömege		a máj, a lép és a szív tömege		a máj és a lép tömege	a máj és a lép tömege	a máj, a lép és a szív tömege	a máj, a lép és a szív tömege	a máj, a lép és a szív tömege	X

³ Tördékes jegyzőkönyv, a magyar külleírás és a belleírás első fele található meg a fényképen.

⁴ Tördékes jegyzőkönyv, a magyar belleírás vége és a leírt szervek tömege található meg a fényképen.

3. melléklet. A latin diagnózisokban szereplő tüdőbetegségek és a magyar dokumentumokban hozzájuk tartozó belszervi leírás*

	Latin diagnózis	A tüdő magyar leírása
Jkv1 1863	[<u>Adhaesio pleurae lateris dextri.</u> <u>Oedema pulmonis dextri.</u> <u>Emphysema pulmonis sinistri.</u> <u>Pneumonia hypostatica.</u>]	A jobb tüdő egész terjedelmében hátrýáson odanóve. A tüdő állománya fonnýadtabb, a tüdőnek felsó karélya rendesenél több vérrrel, azon küll vereses, habzó savóval ellátva. A bal tüdő akkora, mint belégzésnél, dünnatapintatni, felsó karélyának alsó csúcsát légtól igen felduzzasztva találunk és fölötte halvány, mondhatni testszínű. Az egész balmido állománya csekély vér- és sok légtartalmú, kivévén a tüdő lecsüggó részeit, melyekben hig vért nagyobb mennyiséggel találunk. A tüdő +a+ helyt lép szakadékönyv.
Jkv2 1863	hyperaemia cerebri probabilis ex inconiventia valvulae bicuspidalis et <u>emphysemata</u> pulmonis utriusque	Mindkét tüdő mint belégzésnél, – dünnatapintatniak, sok lég- és kevés vérrrel ellátvák, a csúcsban túroszerű szemcséketszórvá találni.
Jkv3 1863	Tuberculosis <u>pulmonum</u> et enterica item processus dysentericas catarrhalis in intestino crasso.	A jobb tüdőben csekély számú, elszigetelt és tömérdek csoportozott (a csoportok dió- egész trükpete mekkoraságúak) szemcsék, melyek részint túróként szétmálók, részint egyenesen szétfólvók. – az említett csoportok közt diónyi terjedelmű úregeket találhatsz, melyeknek repedezett falai sűrű, sárga genynyel bevonvák. A bal tüdőnek mellsó fele légdús, vérszegény, hátsó fele vereses habzó savóval gazdagon ellátva.
Jkv4 1863	A jobb tüdő összenyomottsága mellhátrýalob hig izzadmánya folytán. A bal tüdő légdagos. (Latin diagnózis nincsen a tüdőre!)	
Jkv5 1863	Tuberculosis pulmonum et enterica cum exquisita infiltratione glandularum mesaraicarum, porro hypertrophia lienis et hepatis, – hydrops pericardii (serum librae unius).	
Jkv6 1863	sphacelus pulmonis dextr.	
Jkv7 1863	tuberculosis pulmon.	
Jkv8 1863	Oedema pulmonum	
Jkv9 1863	pneumonia in pulmon. dextr. lobalis	
Jkv10 1863	Oedema pulmonum	
Jkv11 1863	Oedema pulmonum	
Jkv12 1863	Emphysema pulmonum	
Jkv13 1863	pneumonia lobalis in utroque pulmonis	
Jkv14 1863	Oedema pulmonum	
Jkv15 1863	Pneumonia lobularis cum compressione pulmonis dextri	
Jkv16 1863	Pneumonia lobalis	
Jkv17 1863	Oedema pulmonum cum pneumonia lobulari	
Jkv18 1863	Oedema pulmonum c. pleuritide (exudatum purulentoserosum)	
Jkv19 1863	Oedema pulmonum	
Jkv20 1863	Emphysema senilis pulmonum c. catarrho bronchiali chronico	
Jkv22 ¹ 1864	(tamen exudatum pleuriticum 4.-5. +mens.+ ad pseudomemb.)	
Jkv23 1864	Tuberculosis <u>pulmonum</u> et enterica	Mind a két tüdő akkora mint mély belégzéskor s hátrýáson odanóve. – A jobbtüdő felsó 2/3 ellentálló keménytapintatú, s metszlapján nagy

*Azonos aláhúzással emeltük ki a latin diagnózis és a magyar leírás egymásra vonatkozó részeit. Szögletes zárójelben adtuk meg az eredetiben nem szereplő, de a magyar leírás alapján kikövetkeztethető diagnózist.

		<p>menyiségű elszórt kölesnyi nagyságú, szürkés ellenálló, majd tőröként szemálló sárgás szemcsékkel; alsó $\frac{1}{2}$ löszörpámatapintatu metszlapján közepmenyiségű habzó véres savó. – A balrüdő csak annyiban tér el a jobbtól, hogy ennek felső csucsában számos, részint mogyoró nagyságú ellentálló, majd tőröként elmálló bennékel ellátott; részint tyukpetenyi üres barlangok találhatók.</p>
Jkv24 1864	Tüdő- és bélgümő <u>Tuberculosis pulmonum</u> et enterica,	<p>a tüdők akkorák mint kilégzőskor, egészterjedelmökben hártvasan odanóve, mindkét tüdő csúcsa táján ellenálló ellenálló szemcséket küllölő tapintatu, kivált a jobb, többi részletében dunnatapintatu, a tüdők metszlapján kevés sűrűn folyó sötétpiros habzó savó, kivált a jobb tudó felső harmadának metszlapján ellenálló borsonyi s valamivel nagyobb terjedelemben elszórt sárgás színű szemcsés tapintatu képletek észlelhetők</p>
Jkv25 1864	<u>Tuberculosis et oedema acutum utriusque pulmonis</u> et tuberculosis enterica. [Adhaesio totalis pleurae sinistrae.]	<p>A jobb tüdő akkora, mint kis belégzésnél felső melső harmada helyenkint mogyorónyi, általában pedig általában pedig számos kendermagnyi kevéssé ellentálló, sárgás, szürkés, rüzszerű anyagot mutat, ezenkívül <u>metszlapján habzó véres savó volt</u>; alsó $\frac{1}{2}$ löszörpámatapintatu 's metszlapján <u>véres habzó savó</u>. A balrüdő egész terjedelmében hártvasan odanóve, akkora mint kilégzésnél. Felső melső része a jubbrüdő ugyan e részéhez hasonló, csak hogy nagyobb terjedelemben kemény, 's metszlapja több szemcsét mutat. Alsó hátsó része hasonló a jobb rüdőéhez.</p>
Jkv27 ² 1864	apoplexia pulmonum	
Jkv28 1864	Hepatitis grisea lobi superioris pulmonis dextri, oedema... <u>Emphysema pulmonis utriusque</u>	<p>a mellkas hengerded alsó része megszelesbedett, a jobb oldali mellkas kontaktási hangja eltonpulva dobos, a 7 bordától lefelé tompa üres, a mellkas középvonalától balfelé mintegy 4''nyi területen a 3 bordától egészen a hatodik bordáig tompa, a bal mellkas felső és hátsó részén dobos, alul + + a 7 bordától lefelé ismét tompa, a balmellkas hátsó oldalán a lép táján megfelelőleg kbelül a 8ik bordáig mintegy 3''nyi széles területen tompa, mindkét tüdő egész terjedelmükben a mellkas falaihoz nőttek, a baloldali akkora mint kilégzőskor alsó 2 harmada dunnatapintatu, felső harmada löször páma tapintatu, metszlapján <u>örösz-sárgás kevéssé habzó véres savó</u>; a jobb oldali tüdő akkora mint nagy belég+zéskor.+ felső karélya kivéve a esetet tömöttebb tapintatu a csúcs a dunnatapintatu, alsó hátsó lebenyei löszörpárma tapintatuak, a melső felső karély metszlapján a szürkés színű pépesen szemálló tüdősövetből kiömlő kevés sárga nyúlós, csapadék, a hörgők nagyobb ágai (másodrendű ágai) elkeményedtek nyákhártájuk kevéssé duzzadt nyúlós csapadékkal bevonatok.</p>
Jkv29 1864	Perilaryngitis, <u>emphysema</u> et oedema utriusque pulmonum, catarrhus bronchialis,	<p>A balrüdő akkora mint nagy belégzéskör, melső harmada dunnatapintatu, légdús, vérszegény; hátsó harmada izom részben léptapintatu, törékeny metszlapján <u>nagyobb mennyiségű véres habzó savó</u>; a jobb tüdő egész terjedelmében hártvasan oda nőtt, akkora mint közepszerű belégzőskor, melső részének mintegy negyed része dunnatapintatu a többi része tömöttebb, metszlapján <u>közép mennyiségű habzó véres savó</u>, állománya törékeny.</p>
Jkv30 1864	<u>Ptothorax sinister ex pleoritide cum compressione pulmonis sinistri</u> ; <u>emphysema</u> et oedema pulmonis... [Accreatio pleurae] [Atelectasia]	<p>A kontaktási hang az egész mellkason tompa, kivéve a jobb oldali mellkas kulcsfonti tájon hol az, egy gyermek tenyérynai felületen dobos. Mindkét tüdő a rekeszhez és szívburkokhoz hártvasan odanóve, míg a bordákhoz kevésbé erősen tapadnak. – A jobb tüdő akkora mint kis belégzésnél, felülete cafatokban levonható kés foknyi vastagságú, részint kocsonyaszerű részint ellent állóbb lerakodmányt mutat. – Tapintata: <u>felső karélyában dunna</u>- a középsőben löszörpárma- <u>az alsóban izom tapintatu</u>. – Metszlapja az első helynek megfelelőleg légdús vérszegény, a másodiknak megfelelőleg nagy mennyiségű, higan folyó, habzó, zavaros folyadékot mutató, míg az izom tapintatu részletnek megfelelőleg réte, kevésmennyiségű, sűrűn folyó kissé habzó savós vért kaparhatunk le. – A hörgők nyákhártája sötét pirosan belövellett s habzó nyállal bevonat. – A jobb mellrűben mintegy $1\frac{1}{2}$ itce véres savó. A bal rüdő teriméje csak $\frac{1}{4}$-ét teszi annak, mivel rendes állapotban kellene birnia. – Egész felületén 1''nyi vastag, ellentálló fehérszínű lerakodmány látszik. – A tüdő tapintata borszerű, állama szívósan petyhűdt, – majdnem ölomszürke színű metszlapja igen vérszegény. Az egészrüdő vízben alámerül. A mellkas bal részében 5itce tejfel államú sárgás zöldes folyadék. – A rekesz ezen rendelkezességet mutatja, hogy a mellrűben foglalt folyadék által bal oldalt, egész a köldök magasságáig le van tolvá.</p>
Jkv31 1864	Tuberculosis pulmonum et enterica	

Jkv32 1864	+E+mplysema pulm.	
Jkv33 1864	emphysema pulm. minor. grad. c. pneumonia hypostat. in lob. +i+ufer utriusque pulmon.	
Jkv34 1864	Oedema pulmon. acutum	
Jkv37 1864	Egy 60. éves férfi holttemémén az agyat vizsgálgtván, idő hiány +mi+att csak még a tüdőt nézük meg hol is: Oedema acut. c. emphys. +p+artial. tünt elő.	Egy 60. éves férfi holttemémén az agyat vizsgálgtván, idő hiány +mi+att csak még a tüdőt nézük meg hol is: Oedema acut. c. emphys. +p+artial. tünt elő.
Jkv40 1864	Oedema acutum pulmonum in individuo olygaemico cum emphysemate et +d+ilatatione cordis passiva	a tüdők mint mérsékelt be+lég+zésnél, melül dunnatapintatának, vérszegények, hátsó fe+lü+kben a löszörpámatapintat mellett meglehető sok, habzó, piros +sa+ró,- a hörgők nyákhartyája kissé duzzadt, sötét piros, rajta +ny+ülös nyák szennyes pirossal színezve
Jkv41 ² 1864	Hypem cerebri et pulm e hypostasi	
Jkv43 ³ 1864	Peritonitis extensa c. pleuritide pneumoniaque flaccida loborum inferiorum utriusque pulmonis, item tubercula pulmonum tam +d+iscreta, quam conglomerata pulchrum specimen pneumoniae interstitialis. [Hydrothorax lateris utriusque]	Mindkét tüdő nagyobb részt, kivált a csúcs táján odanöve, s kissé ellentálló tapintatú, metszlapjuk egyaránt sok kölesnagyvágú ellentálló szürkés-sárgás ponttal van sü+rüm+ behitve s a felső rész gyurmájában mintegy dió terjedelmű szürke folt mutatkozik, melynek állama szívós, foliulete pedig finomszálu fehéres csíkokkal márványzott. E diónyi folt körül, az említett pontoktól eltérő, ^{10th} , borsónyi sárgás, tüdőként törékeny sárgás tömegek látszanak. Ezekén küül a tüdő középvértartalmú. A mellkas mindkét ürében mintegy egy-egy fontny+i+ tiszta savó, mühez meg kell említeni a bal tüdő alapjára tapadt, késfokvastag, kocsonya álhartyaszerű, szürkés-sárga lerakodmányt.
Jkv44 ⁴ 1864	[Adhaesiones pleurae]	A tüdők részleg odanöttek, a jobban néhány
Jkv46 1864	Emphisema pulmonis utriusque item hepatitatio in lobo superiore utriusque pulmonis, porro hydrops pericardii dein [Oedema pulmonum]	A jobb tüdő egész terjedelmében oda nö+ve+ a tüdő mellső alsó két harmada dunnatapintatú, metszlapján csak igen kevés vérrrel kevert habzó savóval, a hátsó alsó karély metszlapja nagy mennyiségű habzó savót ömleszt, felső harmada a jobb tüdőnek ellentálló tapintatú, metszlapja majd pirosas majd szennyes vöröses majd szürkés foltokat mutat és a májánál valamivel szívósabb tapintatú róla majd kaparhalmi le. A bal tüdő megegyez a jobbal.
Jkv47 1864	oedema pulmonum et pneumonia hypostatica pulmonis sinistri. [Adhaesio pleurae]	Mellkas széles és lapos, melyen: a mindkét oldali kulcscsonttól lefelé a csescsümbök s szegycsont kardnyujtványa által határolt háromszögű térben – dobos, míg ezen kívül mind-enütt tompa hang volt hallható. A bal tüdő alsó része és csücske a mellkashoz s illetőleg a rekeszhez nött, – felső csücske s mellső harmada löszörpárma; alsó harmada máj tapintatú s felmetszervén előbbi részéből sok szennyes színi véres savó ömlött ki, míg utóbbi része vérdús s vízben alámerülő. A jobb tüdő szintén oda nött s egész állománya löszörpárma tapintatú, melynek a metszlapokon sok szennyes véres savó felel meg.
Jkv48 1864	Tuberculosis cavernosa pulmonum et hepatitatio	a mellkas széles, dombordad, kopogtatáskor a jobb oldalon általános tompa hangot hallatott, míg a bal oldalon a szegycsonttól más fél hüvelyknyire a második és negyedik borda közt tallérnyi területen hallható tompa hangon kívül, dobos hangot adott; a tüdők hát felől oda füzöttek, mindkét tüdő felső fele számos, részint elszórt, részint kis diónyi csoportokban összesereglett, itt ott porckeményesű szemcsékkel 's trüktojásnyi gümös barlangokkal van ellátva; alsó része mind két tüdőnek májtapintatú, metszlapján genyesen habzó véres savóval, azonban a baltüdő, alsó harmada lebenykéin dunna tapintatú volt
Jkv49 1864	piothorax: oedema pulmonis dexte [Atelectasia]	A jobb tüdő kivételre, rendes nagyságának találatott; alsó harmada dunnatapintatú; jobbról mellőiről löszörpárma, – felső részén izomszerű tapintatú volt. Alsó harmadának metszlapján kevés habzó savó, – mellső jobb harmadának metszlapján sok véres habzó savó találatott. A bal tüdő, igen sok rostonyvalvadék által, mely állományára a rohadt tüdő állományához hasonlított, egészen a mellkas hátuljához, a gerincoszlophoz szorítottan. Elvaszattatván a szivburek és mellhartyától, – melyekhezozzá nött, a jobb tüdőnek csak egy harmadát mutatta; bemetszéskor véres habzó savó volt latható; a mellkas üregében mintegy hat fontnyi véres szennyes savó találatott.